

Katja Krnjak*

ORMOŠKA GOSPOŠČINA

Članek predstavlja strnjen prerez zgodovine ormoških grofov oziroma vseh lastnikov, ki so se menjavali skozi dolga stoletja. Da bi nekako zaokrožila njihove domene v takratni politični in gospodarski in družbeni sferi, sem prispevku dodala nekaj o čarovniških procesih, protestantizmu in reformaciji na Slovenskem. Leto 2008 bo namreč jubilejno leto za slovenstvo, slovensko knjigo in sploh za prepoznavnost tako malega naroda v svetu. Mineva namreč petstota obletnica rojstva velikega verskega reformatorja Primoža Trubarja. S protestantizmom smo povezani tudi v Ormožu, saj je bila v bližnjem Nedeljšču ustanovljena tiskarna, močno pa sta podpirala gibanje grofa Sekelj in Zrinjski, ki je tudi ustanovil tiskarno.

Ključne besede

Ormoška gosposčina, grofje, grad, Friedau, Holermus, fevdalni odnosi, protestantizem, čarovniški procesi

Uvod

Ko so slovenske dežele prišle pod nemško oblast, je vsa prazna zemlja postala kraljeva last. Le-ta je zemljo podaril kot nagrado dobrim bojevnikom ali v podporo škofijam in samostanom. Domače plemstvo, ki je tu živelo že več stoletij, se je potujčilo, sčasoma so postali odvisni od prišleka, na koncu pa je izumrlo.

Za Karla Velikega je ozemlje okrog Ptuja postalo last solnograških škofov. Ti zemlje niso le upravljali, temveč so jo izročili svojim zvestim uslužbencem ali ministerijalcem. V 12. stoletju se je močno uveljavila rodbina ptujskih gospodov. Kot ministerijanci solnograških škofov so na Štajerskem imeli bogata posestva. V Središču ob Dravi in Ormožu so fevdalne razmere nastopile šele takrat, ko so od tu leta 1199 pregnali Madžare.

Leta 1200 je vojvoda Leopold sklenil mir z ogrskim kraljem, osvobojeno ozemlje pa je podaril Frideriku Ptujskemu. Friderik Ptujski je na ozemlju, kjer je bil sklenjen mir, postavil trdnjavo, ki je dobila nemško ime Friedau. V srednjeveških listinah se Friedau imenuje Holermus in iz tega je izpeljano tudi današnje

ime mesta Ormož. Sedaj, ko so Madžari bili pregnani, so solnograški škofje zahtevali nazaj svoje prvotne pravice. Ptujski gospodje so priznali vrhovno oblast solnograških škofov in z njihovo odobritvijo Ormož in Središče ob Dravi prepustili nekemu vitezu, da je čuval mejo proti Madžarom. Tako je nastala ormoško-središka plemenita rodbina Friedauer, ki nam je znana le po imenu. V listinah se večkrat kot priče omenjajo Friderik Ormoški (Frizo de holermoos), Woelvel (Vulfing) Ormoški (von den Holermvs), Wulfing Ormoški (Friedauer).

Igre in igrice

2. maja leta 1331 sta brata Herdeg in Friderik Ptujski Ormožu podelila enake pravice, kot jih je tedaj imel Ptuj. Tako je Ormož postal mesto. Iz tega dejanja je razvidno, da so ormoški gospodje bili močno odvisni od ptujskih, pravzaprav so bili le gradniki ali kastelani ptujskih gospodov v ormoški in središki graščini. Odkar so ptujski gospodje od tu pregnali Madžare, ni minilo niti pol stoletja. Na udaru so bili novi sovražniki: Mongoli in Tatari. Le-te so Hrvatje leta 1242 premagali na Grubišnjem polju. Takrat so Mongoli in Tatari izginili iz Evrope. Avstrijski vojvoda Friderik Bojeviti je po odhodu barbarov izrabil nesrečo ogrskega kralja Bele IV. (Mongoli in Tatari so neusmiljeno pustošili njegovo ozemlje) in mu vzel tri župnije ob štajerski meji. Ko si je ogrski kralj opomogel, je zahteval te župnije nazaj. Tako je prišlo do bitke med Avstrijci in Ogrji. Bitka se je bila ob reki Litvi dne 15. junija leta 1246. Avstrijci so sicer zmagali, vendar so v bitki izgubili svojega voditelja. Nastopilo je obdobje zmešnjav. Friderik Bojeviti ni zapustil potomcev, bil je namreč zadnji Babenberžan. Zato so se začeli prepiri za njegove dežele. Kralj Bela IV. je sedaj hotel Štajersko pridobiti zase, kar mu je tudi uspelo. Leta 1251 je opustošil Avstrijo in si pridobil Ptuj s svojo okolico. Bela IV. je zelo rad povzdigoval mesta in trge. V času njegove vladavine na našem ozemlju se Središče ob Dravi prvič omenja kot trg v pisani listini. Belina vladavina pa ni dolgo trajala. Še pred koncem leta 1259 so Štajerci nagnali Madžare, le Ptuj je ostal ogrski. Po krvavi bitki pri Kroissenbrunu med Moravo in Donavo leta 1260 je bil Bela IV. pripravljen skleniti mir in se s tem odreči babenberški dediščini. Štajerska je sedaj pripadla češkemu kralju Přemislju Otokarju IV., a tudi njegova vlada je bila kratkotrajna.

* Katja Krnjak, študentka medicine, Skolibrova 4, 2270 Ormož.

Ormoško graščino so sedaj imele v lasti rodbine Chelzen, Neuberg, Nidau ter Weispriach. Po letu 1363 je ormoška graščina pripadla rodbini Herberstein. Jurij Herberstein je zapustil dva sinova: Heinzeln in Hensleina. Ko je leta 1438 Friderik V., ptujski gospod, umrl, je svoja posestva volil svojima sestrama Ani in Neži. Ana, omožena Schaunberg, je dobila Ormož in Središče ob Dravi. Barbara, hči Ane Ptujске in Janeza Schaunberga, se je leta 1457 zaročila z Dujmom Frankopanom. Za doto so ji bratje obljubili mesto in grad Ormož ter Središče ob Dravi.

Slika 1: Detajl nagrobne plošče pokojnega Jakoba Sekelja, ustanovitelja ormoškega samostana. (Foto: Katja Krnjak)

Toda Barbara je morala čakati precej časa, da je dobila svojo doto. Medtem je nastala vojna med cesarjem Friderikom in ogrskim kraljem Matjažem. Solnograški nadškof Bernard plemeniti Rohr je po sporu, ki ga je imel s cesarjem, vsa mesta, ki so bila podložna solnograškemu nadškofu (torej tudi Ptuj, Ormož in Središče ob Dravi), izročil kralju Matjažu. Kralj Matjaž je na to ozemlje postavil svojega zvestega viteza Jakoba Sekelja, ki je zahteval od Barbarinih bratov obljubljeni doto. To je tudi dosegel, saj so Schaunbergi z listino, ki je bila podpisana dne 30. septembra leta 1486, prepustili mesto in grad Ormož Barbari oziroma njenemu možu. Kmalu zatem se je Barbara s svojo družino nastanila v Ormožu. Nesreča pa je prišla že leta 1487, ko so cesarske čete pod vodstvom Jerneja Pernečkega požgale Ormož in ujele Barbarinega sina, mladega Frankopana. Na pomoč Barbari so prišli Ogrji in Hrvatje, ki so rešili grad in graščakinjo, cesarsko vojsko pa spodili. Ker je bil mladi Frankopan še vedno v sovražnikovih rokah, je obupana mati prosila za pomoč kralja Matjaža. Leta se je takoj začel pogajati za mladega Frankopana z

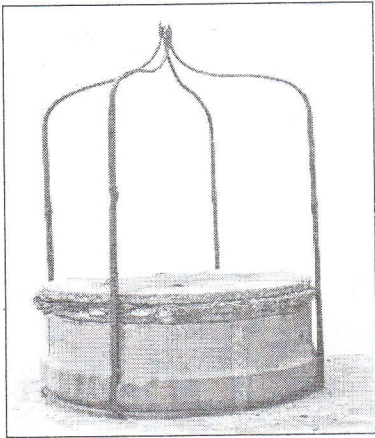
Jernejem Pernečkim ter mu izplačal 4000 goldinarjev odkupnine. Barbara in njen mož sta v zahvalo za vrnitev njenega sina kralju Matjažu leta 1488 podarila vse, kar sta dobila od Schaunbergov. Kralj Matjaž je podarjeno ozemlje prepustil za 6000 goldinarjev Jakobu Sekelju plemenitemu Kevendu. Ta Kralj Matjaž je Matija Korvin, ki spi pod Peco.

Jakob Sekelj se je nato stalno naselil v Ormožu. Spremenil je tudi svoje madžarsko ime Szekely v Zekel, v listinah pa navajajo tudi Zekel, Zackl, Zaggl ter Zähl. Jakob Sekelj je imel zaradi Ormoža dolgoletne razprtije z grofom Sigismundom Schaunbergom, ki je zahteval nazaj vsa Barbarina posestva. Sigismund si je nato zase pridobil solnograškega nadškofa Sigismunda, toda to mu ni prav dosti pomagalo. Sekelj je namreč imel ob svoji strani samega cesarja Maksimiljana, ki je vplival na to, da so Schaunbergi prepustili Ormož Sekeljem.

Jakob Sekelj se žal ni učakal konca razprtij, saj je 27. avgusta leta 1504 umrl. V ormoškem okraju si je postavil časten spomenik s tem, da je z dovoljenjem papeža Aleksandra VI. leta 1493 v Ormožu ustanovil frančiškanski samostan. Jakob Sekelj je bil poročen z Marjeto, plemenito Szecsi, iz Gornje Lendave (sedanji Grad na Goričkem). Imela sta več otrok, ki so večinoma umrli že v rani mladosti. Ko je Jakob Sekelj umrl, so živeli le še trije: Liza, Suzana in Lukež. Okrog leta 1520 je Lukež postal polnoleten ter prevzel ormoško graščino. Lukež se je poročil s Katarino Meinburško, le-ta je v zakon prinesla veliko denarja in gradov na Hrvaškem in Ogrskem. Ko mu je leta 1538 umrla žena, se je poročil s Katarino, plemenito Imbresi ali Imbrimovič. S tem zakonom si je pridobil v svojo oblast grad Krapino. Tako je postal eden najbogatejših graščakov tedanjega časa na Spodnjem Štajerskem. V času vladavine Lukeža Sekelja je ormoški grad služil kot utrdba za boj proti Turkom, ki so v tem času vdirali v Evropo. Lukež Sekelj je bil pravičen in dobrosrčen vladar, kar je dokazal tudi v svoji oporoki. Ustanovil je namreč bolnišnico za siromašne ljudi. Umrl je leta 1574, zapustil je štiri otroke: Katarino, Heleno, Jakoba ter Mihaela. Najmlajši sin Mihael je podedoval Ormož, Krapino in Središče ob Dravi. Leta 1603 je cesar Rudolf II. poslal Davida Ungnada in Mihaela Sekelja na Erdeljsko (madžarska pokrajina), da bi tam vzpostavila mir. Mihael se ni vrnil domov, umrl je še istega leta na Erdeljskem. Imel je sina Friderika, le-ta se je poročil z Lizo, plemenito Idungspeug. Ker sta Mihael in njegova žena imela velike dolgove, sta leta 1598 na dražbi prodala ormoško graščino. Kupil jo je baron Jurij Rupert Herberstein. Tako sta Ormož in Središče ob Dravi po 100 letih dobila novega vladarja. Herberstein pa je že 20. marca leta 1604 ozemlje prodal za 57801 goldinarjev in 43 kron ogrskemu

plemiču, baronu Ladislavu Pethe de Hetes. Le-ta je imel z ženo Ano, rojeno Rascy, tri otroke: Jurija, Štefana in Ano. Ko je leta 1617, star 73 let, umrl, je v oporoki, ki je bila napisana 4. novembra, Ormož izročil mlajšemu sinu Štefanu. Po Štefanovi smrti je postal gospodar ormoške graščine njegov sin Adam Štefan. Le-ta se je poročil z Ano Marijo Koinschkin. Bil pa je razuzdanec in slab gospodar. Leta 1644 so ga pri vladi na Dunaju tožili zaradi razuzdanega in pohujšljivega življenja.

Slika 2: Vodnjak na grajskem dvorišču med obnovitvenimi deli. Danes vodnjak buri duhove, saj je poln navlake, med drugim naj bi bila v globini človeška okostja iz polpretekle zgodovine.

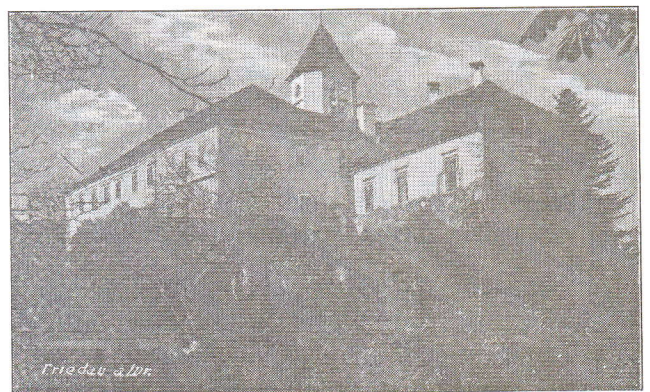
Umrl je 10. aprila leta 1658. Za svojega dediča je imenoval mladoletnega sina Franca Adama. 29. oktobra 1660 so Franca Adama proglasili za polnoletnega in s tem je prevzel gospodarstvo. Franc Adam je umrl že 21. oktobra leta 1674. Zapustil je vdovo Ano Marzilijo, majhnega otroka Franca Antona in ogromne dolgove. Franc Anton se je sicer poročil z Marijo Elizabeto Saurau, vendar je bil zadnji potomec svojega rodu brez otrok. Umrl je leta 1710. Za dediča je imenoval svojo ženo, ki je v Ormožu gospodarila vse do svoje smrti leta 1740, 30. aprila. Svoje imetje je predala 22. maja leta 1733 svojemu nečaku, grofu Janezu Jožefu Gallerju. Le-ta se je pravedal z grofom Janezom Jožefom Königsackerjem, ki je graščino zahteval za svojo ženo Ano Polixeno ter njeno sestro Terezijo. 17. decembra leta 1742 je Königsacker v imenu svoje žene postal lastnik ormoške graščine (Terezija se je v korist svoje sestre odpovedala solastništvu). Ko je Königsacker umrl, se je vdova Polixena 4. maja leta 1764 poročila z grofom Ludvikom Welsersheimom, ki je bil do njene smrti – 10. aprila 1776 – solastnik ormoške graščine. S prvim možem je Polixena imela štiri sinove, Leopolda, Antona, Karla in Jožefa. Leopold je od svojih bratov odkupil njihov delež in tako postal edini lastnik Ormoža in Središča ob Dravi. Poročil se je z grofico Terezijo Preysing-Lichtenegg-Kronwinkel, s katero je

imel sina Leopolda in dve hčerki. Leopold Königsacker je ormoško graščino 16. januarja leta 1805 prodal vitezu Jožefu, plemenitemu Pauerju. Le-ta je 21. novembra leta 1840 graščino izročil svojemu sinu Francu. Leta 1898 je graščino po smrti Henriette plemenite Werner podedoval baron Herman Zschock iz Gradca.

Slika 3: Zakonski par Wurmbrand na potovanju po južni Franciji.

Graščino je Wilhelm Wurmbrand-Stupach s kupno pogodbo iz leta 1908 odkupil ter se še istega leta poročil s konteso Irmo Pongratz iz Maruševca na Hrvaškem. Vendar njuna sreča ni dolgo trajala. Wilhelm je 15. decembra leta 1914, star komaj 30 let, padel junaške smrti na ruski fronti v Galiciji. Zapustil je mlado vdovo z dvema otrokoma, konteso Minki in Floro.

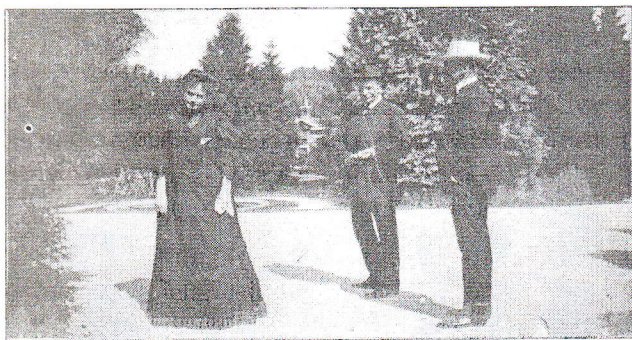

Slika 4: Ormoški grad pred I. svetovno vojno.

Grofica Marija Irma Wurmbrand se je po prvi svetovni vojni poročila z Gvidom, plemenitem Georgevitsem. Spoznala sta se leta 1918 v ormoški bolnišnici križniškega reda. Grofica Irma je bila tam častna medicinska sestra, Gvido Georgevits pa vojni invalid, ki je imel amputirani obe nogi. Doma je bil iz

Bratislave, po poroki z grofico Irmo je tamkajšnje posestvo prodal in se preselil v Ormož.

Slika 5: Kontesa Irma Pongratz z očetom Oskarjem von Pongratz in bodočim možem Wilhelmom Wurmbrandom leta 1905.

Po izpovedih prič je bil do svojih podrejenih zelo strog. V grofovski družini so živeli še gospod Oscar von Pongratz, oče Irme Wurmbrand, Casimir von Sarkösi-Georgevits¹ ter njegov brat Ištvan. Leta 1945 je bilo usodno za Marijo Irmo Wurmbrand, saj so ji po takratnih novih zakonih odvzeli celotno premoženje. Grad je prevzela v upravljanje uprava državnih posestev Ormož. Grofico so preselili na grajsko pristavo Marof, ki je bil v veličastnem gozdu med Šalovci in Godeninci v takratni občini Središče ob Dravi. V letih 1941-1945 ormoška gospoda ni sodelovala z nemškimi okupatorjem in nacisti. Pred odhodom ormoških nemčurjev se je mlajša hčerka Flora umaknila v München. Njena sestra Minki, ki je bila zaročena z vnukom svetovno znanega tekstilnega proizvajalca Jackarda iz Francije, pa se je leta 1943 v Opatiji s svojim zaročencem smrtno ponesrečila. Otrok nista imela. Mlajša hčerka, ki so jo ljubkovalno klicali Florika, je živela v Münchnu in imela tri otroke. Grofica Marija Irma Wurmbrand, poročena Georgevits, je umrla 1. januarja leta 1970. To so bili zadnji lastniki ormoške graščine.

Kako naj ovrednotimo ormoške graščake danes? Zaradi neke nostalgичnosti se nam stori milo. Sicer pa so bili graščaki le podaljšana roka oblasti. Nekateri dobri, nekateri zli. Bili so tirani, valpti, zatiralci in izkoriščevalci brezpravne raje in kmečkega življa.

Razprtije, ki so jih imeli s svojimi podložniki, so trajale dolga leta, celo desetletja. Posebno s trgi, kot na primer v ormoški okolici Središče ob Dravi, so graščaki bojevali ostre pravdarske bitke. Tako so tržani ohranili avtonomijo kraja, ki so ga njihovi gospodarji bolj ali manj spoštovali. Mogoče pa so storili tudi kaj dobrega?! Vsekakor! Pustili so nam

zapuščino neprecenljive vrednosti, ki je žal v polpretekli zgodovini niso vsepovsod znali ohraniti. Po drugi svetovni vojni so graščakom pobrali in uničili nešteto umetnin. Ormoški grajski park so pošteno izropali žlahtnih dreves, da bi si nekateri novooblastniki zgradili ostrejša novogradenj.

Slika 6: Zadnje počivališče družin Wurmbrand-Pongratz-Georgevits. (Foto: Katja Krnjak)

Grofica Marija Irma Wurmbrand, poročena Georgevits, je dolga leta po vojni živela od miloščine pri dobri družini Kuharič v Ormožu. Zadnji ormoški grofje počivajo v kapelici v grajskem parku, na katerega smo Ormožani tako ponosni.

Fevdalni odnosi

Grad Ormož je imel v fevdalni lasti obsežno vinogradniško posest v srednjih in vzhodnih Slovenskih goricah. Urbar iz leta 1486 je prvi podrobno popisal podložniške zemljiške posesti v ormoški graščini. Le-tega so izdali Schaunbergi, vendar so ga v večji meri uporabljali Sekelji. Po urbarju so ormoški podložniki razdeljeni na dva urada: gornji in spodnji urad. Za lažjo razlago bom opisala le nekaj urbarskih dogodkov.

Leto	Rojeni moški	Rojene ženske	Skupaj rojeni	Umrli moški	Umrle ženske	Skupaj umrli	Poročeni pari
1669	46	45	91	24	18	42	
1700	19	19	38	18	21	39	18
1750	31	24	55	10	8	18	9
1800	29	27	56	27	17	44	8
1850	30	32	62	39	30	69	18
1900	43	40	83	19	28	47	15

¹ Pogovorno so prebivalci Ormoža in okolice preimenovali Sarkösi v Šarkezi. Takšen priimek poznamo tudi v Prekmurju in med Romi.

Gornji urad: Senešci so imeli 6 kmetij, ki so dajale desetino od prosa. Polovico je dobila gosposčina Ormož, drugo polovico pa samostan Velika Nedelja. Dodatno so dajali tudi dajatve, med katere sta sodili še pšenica, rž, med male dajatve pa perutnina in lan.

Hardek ima 22 kmetij, od katerih plačujejo lastniki zemljiški davek v denarju ter oddajo 2 – 4 kure in 5 – 10 jajc.

Spodnji urad: Frankovci so dajali vinsko in žitno desetino ter male dajatve.

Godeninci so dajali vinsko in žitno desetino, ki sta si jo razdelila ormoška gosposčina in velikonedeljski samostan.

Velika Nedelja je dobila tudi celotno desetino od prosa in lanu, kmetije so dajale tudi prispevke v denarju, po 2 kokoši, 16 jajc in povese lanu.

Čarovniški procesi

Od 16. stoletja naprej so v okolici Ormoža magistrati in sodnije preganjali čarovnice. Vse od Slovenskih goric do medžimurske meje naj bi se v tem času med ljudmi naselila praznovernost. Iz tega časa je znano veliko število hudo mučenih nesrečnih žrtev (predvsem žensk), ki so bile obsojene na smrt.

Zelo znana čarovnica je prihajala iz Šalovcev pri Središču ob Dravi. Tako imenovano coprnico Tajčarico so po dolgih mučilnih procesih obsodili na smrt in jo zažgali na grmadi v Koračici. Obsojena je bila zaradi naslednjih "zločinov":

1. Ko je nekega dne v Tajčaričini hiši čevljar šival čevlje, je videl, da se je gospodinja namazala pod pazduhami z neko mastjo. Iz radovednosti je poskusil tudi on, vendar sta oba takoj vzletela na neki vzvišen prostor, v katerem so bile zbrane najrazličnejše pošasti. Ko pa je čevljar po krščanski navadi naredil križ, so le-te izginile, on pa se je znašel na krošnji visokoraslega drevesa.
2. Tajčarica naj bi naročila svoji dekli, naj na Jurjevo še pred sončnim vzhodom nabere roso iz pšenice, ki je rasla na Tajčaričini njivi. S to roso je Tajčarica nameravala poškopiti požeto pšenico, da bi se je več namlatilo. Ker pa se dekla ni hotela zmočiti, je roso nabrala po trnju. Požeto pšenico je gospodinja poškopila s "trnjevo roso" in snopi pšenice so se spremenili v trnje. Bilo ga je toliko, da so ga mlatiči komaj znosili v bližnji potok Trnava. (Opomba: potok se je verjetno imenoval Libanja, saj skozi Šalovce teče potok Libanja in ne Trnava, kot navaja avtor.)

Vsak čarovniški proces se je začel z izpraševanjem. Sodnik je postavljaj zelo zvita vprašanja, tako da je obtoženko zmedel in iz njenih odgovorov dobil

podlago za obsodbo. Nekatere "čarovnice" pa niso hotele takoj priznati svojega "zločina". Zato so jih krvoločno mučili, jih nategovali na natezovalnicah tako dolgo, da so na koncu priznale zaradi bolečin "svojo krivdo". Vse čarovnice so bile obtožene letenja na Donačko goro, kjer naj bi pile in jedle ter s hudobnim duhom Janžetom nečistovale in kuhale točo. Za primer, kako zapleteno so sodniki izpraševali svoje žrtve, navajam nekaj primerov:

Vprašanje: Zakaj so jo spravili v graščino in pred ormoško deželno sodnijo?

Odgovor: Ne ve vzroka, tudi ni nikomur nič žalega storila.

V: Naj prav izpraša svojo vest, morda ji bo pokazala vzrok.

O: Ona pač ne ve nobenega vzroka, tudi ne, da bi komu kaj hudega storila.

V: Ali je zvedela od koga vzrok takrat, ko so jo prijeli?

O: Ne !

V: Ali je res, da je rekla trškemu sodniku središkemu in njegovim ljudem, ko so jo prijeli: Martin Zamuda je bolan, in če koga malo glava zaboli, sem že jaz kriva, da sem mu "včinila".

O: Potrdi to.

V: Poprej je rekla, da ne ve vzroka, zakaj pa si tedaj domišljuje, da je vzrok Zamuda.

(To je prvi zapletljaj, ki ga je sodnik izrabil v njeno pogubo.)

O: Ker so jo dolžili, kakor da bi ona bila "včinila" bolezen Martinu Zamudi, zato je pravočasno rekla sodniku, in s tem dala razumeti, da bo tožila vsakogar, ki bi jo tega dolžil. Zamuda pa da je vsled usode in kazni božje zbolel, pa bo zopet ozdravel, ona pa ni kriva njegove boleznii.

To je le en primer zasliševanja, iz katerega je razvidno, kako zapleteno so sodniki izpraševali svoje žrtve, da bi jih lahko obsodili.

Leta 1677 so v Središču ob Dravi obsodili zadnjo čarovnico Dorotejo Bedo, ki je bila takrat stara 70 let. Bedevkino truplo so 3. maja istega leta sežgali na grmadi v prah in pepel.

Razumni in človekoljubni možje so takratni svet le uspeli prepričati, kako okrutno, nečloveško in krivično je bilo takratno sodno postopanje proti čarovnicam. Le-te so bile žrtve obrekovanja, zavisti in čenč. Ne moremo pa mimo dejstva, da je bilo med ljudstvom veliko vraž, ki so sodnikom dajale stvarno podlago za kazensko postopanje.

Protestantizem

Začetnik reformacije je bil Martin Luther. Rodil se je 10. novembra 1483 v Eislebnu, umrl pa 18. februarja 1546 v svojem rojstnem kraju. Bil je rudarjev sin. Zaradi strele, ki ga je zadela, se je zaobljubil Bogu in leta 1505 stopil v red avguštincev v Erfurtu. Leta 1507 je bil posvečen za duhovnika. Od leta 1510 je predaval na univerzi v Wittenbergu o Aristotelu. Predaval je tudi o bibličnih knjigah (Psalmi, Pismo Rimljanom, Pismo Galačanom) in tako je leta 1512 postal dr. biblicus - doktor teologije. Ob teh predavanjih je prišel do novega spoznanja tako imenovanega razumevanja božje pravičnosti. Zaradi takratnih kaotičnih razmer v Cerkvi - prodaje odpustkov, kupovanja cerkvenih služb, nepoznavanje Svetega pisma in nemoralnega življenja takratnih duhovnikov, je Luther leta 1517 nabil v Wittenbergu na cerkvena vrata 95 obtožb na račun Cerkve.

Slika 7: Martin Luther.

Osnovno Luthrovo načelo je bilo, da bi tudi nižji sloji prebivalstva znali brati Sveto pismo v svojem jeziku. Najprej se je Luther obrnil na škofa, nato na redovnega predstojnika, nazadnje pa na papeža Leona X. Rotil jih je, naj naredijo red. 15. junija 1520 je papež Leon X. obsodil 41 Luthrovih tez. Še v tem letu je Luther napisal tri dela, v katerih je razložil temeljna izhodišča protestantskega nauka. Ker je bilo vse zaman, se je zadeve lotil sam. Cerkve ni hotel obnoviti, ampak jo začel ostro napadati. Kaj hitro je dobil pristaše. Najprej v plemstvu, ki je hlepelo po cerkvenih posestvih, nato meščane, ki so pričakovali, da bo gibanje spremenilo takratne oblastnike in kmete, ki so gojili upanje, da bo gibanje korenito spremenilo takratni družbeni red, saj je Luther opiral svoj nauk na evangelij, češ da smo pred Bogom vsi enaki. Po smrti papeža Leona X. so imenovali novega papeža Hadrijana VI. Ta se je lotil korenite prenove celotne Cerkve. Globoko se je zavedal napak in zlorab, ki so se v Cerkvi polagoma kopičile in največ pripomogle k

izbruhu protestantske reformacije. Na državnem zboru v Nürnbergu 1522. je po svojem poslancu Chiregatiyu izrekel "mea culpa" - moja krivda - za vso Cerkev. Vendar je to priznanje prišlo prepozno. Luther ni bil več pripravljen na pogovore, ampak je odgovoril z novimi očitki. Protestantsko gibanje je v nekaj desetletjih zajelo vse nemške dežele in velik del Evrope. Zaradi tega je prihajalo do velikih sporov med katoličani in protestanti - ponekod tudi do vojn (na Nizozemskem je trajala vojna trideset let - 1618-1648, ko so končno priznali luterane z Vestfalskim mirom leta 1648). Versko gibanje je dobilo revolucionaren značaj. Luther zato ni učil več enakosti pred Bogom, temveč: "Daj Bogu, kar je božjega, cesarju, kar je cesarjevega." Velik pomen Martina Luthra je v njegovem zatrjevanju, da ima vsakdo pravico brati sveto pismo v razumljivem jeziku. Zato je Luther leta 1534 sam prevedel biblijo v nemški jezik in tako postal začetnik nemškega knjižnega jezika. Za časa kmečkih uporov se je Luther poročil z nekdanjo nuno Katherino von Bora, ki mu je rodila šest otrok. Luthrova zadnja leta so bila precej mučna zlasti zaradi političnih dogodkov. Sprejel je zaščito posvetne oblasti, kajti rajši je imel silo kakor brezzakonje in nered, vendar ni nehal napadati privrženecv korenitejše reforme. Luther je dajal velik pomen prepevanju himen med mašo in je nekatere tudi sam napisal. Na zunaj se je luteranska cerkev ločila od katoliške po tem, da je odpravila svete podobe, čaščenje svetnikov, priznava le dva zakramenta - krst in evharistijo, za zveličanje je potrebna zgolj močna vera, sveto pismo, ki si ga lahko razlaga vsak sam, je edino izhodišče vere in poenostavila je bogoslužje.

Reformacija na Slovenskem

Glavni pobudnik reformacije na Slovenskem je bil Primož Trubar (rodil se je leta 1508 na Raščici pri Turjaku na Dolenjskem in umrl leta 1586). Za reformacijo ga je navdušil tržaški škof Bonomo. Trubarjeva največja zasluga je, da je prvi začel izdajati slovenske knjige in tako postal začetnik slovenskega knjižnega jezika. Protestantsko miselnost so širili tudi študentje, ki so študirali na nemških univerzah, in trgovci, ki so trgovali z Nemci, in rudarji, ki so delali po nemških rudnikih. Zakaj se protestantizem ni ukoreninil pri nas? Razlog za to so naši takratni vladarji Habsburžani. V Augsburgu so se leta 1555 sprte strani (katoličani in protestanti) sporazumele, naj o veri ljudstva odločajo njihovi vladarji. Habsburžani so bili razen nekaj izjem vzorni katoličani. Protestantizem se je ukoreninil le v Prekmurju, ki je takrat spadalo pod Ogrsko. Zato se je na Slovenskem uveljavila protireformacija. Pobudnik le-te je bil ljubljanski škof Anton Tomaž Hren.

Deloval je v verskih komisijah – vodil je protireformacijo. V obdobju protireformacije se je ustalil nov red – red jezuitov. Glavna naloga jezuitov je bila preganjati krivoverce – luterane in ljudem odvzeti knjige naših protestantov. Veliko knjig so sežgali in s tem povzročili veliko kulturno škodo. Nekaterih protestantskih knjig, zlasti Dalmatinov prevod Svetega pisma, pa niso sežgali. Uporabljali so jih tudi katoliški duhovniki, ker so se zavedali velikega pomena tiskane besede. Luthrove nauke so pri nas sprejeli meščani, plemstvo in tudi duhovniki. Kmečko ljudstvo pa novi veri, v kateri naj bi si delilo družbeno oblast z izkoriščevalskim plemstvom, ni zaupalo.

Slika 8: Anton Tomaž Hren.

Luthrova vera se ni širila samo po Evropi, rodovitna tla je našla tudi na štajerskih tleh. Novo vero so sem prinesli bogati štajerski plemiči, ki so se izobraževali v nemških šolah. Leta 1528 je nadvojvoda Ferdinand po dogovoru s solnograškim nadškofom in ljubljanskim škofom Krištofom Ravbarjem izbral posebno komisijo, ki naj bi ugotovila, kolikšen delež prebivalstva je sprejel Luthrovo vero. Le-ta je ugotovila, da se je luteranstvo razširilo v mestih, prebivalstvo na podeželju pa je ostalo zvesto stari veri.

Proti koncu 16. stoletja se je nova vera ustalila tudi v Središču ob Dravi. Podpirala sta jo dva mogočna velikaša: Sekelj v Ormožu ter Zrinjski v Medžimurju. Baron Lukež Sekelj je bil prepričan katoličan, vendar je leta 1574 umrl. Njegova dva sinova, Jakob in Mihael, pa sta se na Ogrskem navzela nove vere. Postala sta strastna privrženca kalvinizma in protentantizma. Mihael je po očetu podedoval Krapino, Ormož in Središče ob Dravi. Skupaj z

Jurijem Zrinjskim je v Ormožu in Središču ob Dravi širil in podpiral novo vero. Sekelj in Zrinjski sta kalvinizem vsaj posredno podpirala zaradi sovraštva do katoliške vere. Jurij Zrinjski, sin Nikolaja Zrinjskega in Eve Rosenberg, je bil velik pristaš protestantizma, zato je začel kruto preganjati katoličane. Leta 1570 je v vasi Nedelišče, ki leži med Središčem ob Dravi in Čakovcem, ustanovil tiskarno, v kateri so se tiskale izključno protestantske knjige. Knjige so bile napisane v hrvaškem jeziku, vendar se niso širile le po Medžimurju, ampak tudi v okolici Ormoža, Središča ob Dravi in Ljutomera.

Na katoliški strani ogrsko-štajerske meje pa je imel oblast nemški viteški red. V obdobju protestantizma je red izgubil vso veljavo. Red se je zadolžil, vitezi pa so se razdajali razkošnemu in razuzdanemu življenju. Zaradi tega je tridentinski cerkveni zbor ukinitel vse predpravitve viteškemu redu, ki jih je imel, ter škofom naročil, da morajo obiskati vse cerkve brez izjeme. Pri takšnih razmerah nas ne preseneča, da sta se tu vgnezdila kalvinizem in luteranstvo. V nekem zapisniku zasledimo, da je bilo v Središču ob Dravi konec 16. stoletja le 50 katoličanov, ostalo prebivalstvo je bilo kalvinistično.

Tako hitro, kot je nova vera prišla na naše ozemlje, je tudi z njega odšla. Graščak Mihael Sekelj je zabredel v ogromne dolgove, zato je bil prisiljen Ormož in Središče ob Dravi prodati že leta 1598 Juriju Rupertu Herbersteinu. Ta pa je leta 1604 ozemlje prodal baronu Petteju, ki je bil katoličan. S tem sta kalvinizem in protestantizem izgubili močno oporo. V katoliško vero pa se je leta 1613 vrnil tudi Jurij Zrinjski mlajši, sin Jurija Zrinjskega, ki je umrl kot protestant. Jurij Zrinjski mlajši je po medžimurskih župnijah namestil spet katoliške duhovnike. S tem je luteranstvo izgubilo svojo moč.

O obnovitvi katoliške vere v Središču ob Dravi žal nimamo virov. Predvidevamo, da se je to zgodilo sredi 17. stoletja, ko sta prenehala pritisk iz ormoške graščine in hujskanje medžimurske strani. Po padcu protestantizma v naši okolici sta za nas zanimiva predvsem dva dogodka: Miklavž pri Ormožu in Središču ob Dravi sta postala samostojni župniji in ustanovitev gimnazije v Varaždinu leta 1649. Varaždinska gimnazija je bila zelo pomembna za Slovence, ki so živeli na ozemlju med Muro in Dravo, prav posebno pa še za Središčane. V varaždinski gimnaziji so se lahko izobraževali tudi nižji sloji prebivalstva. Tako je verski preobrat v sredini 17. stoletja prinesel Središču ob Dravi in njegovi okolici tudi nekaj dobrega. V spomin na padec kalvinizma in protestantizma so leta 1630 v Središču ob Dravi sezidali na rimskih ruševinah kapelo Žalostne matere božje.

Viri

- Bračič, dr. Vladimir, 1973: Ormož in njegova gosposčina leta 1542. *Ormož skozi stoletja I*, Ormož, str. 134–141.
- Ciglencečki, Marjeta, 1993: Oprema ormoškega gradu v preteklosti. *Ormož skozi stoletja IV*, Ormož, str. 62–78.
- Eliade, Mircea, 1996: Zgodovina religioznih verovanj in idej. Ljubljana.
- Kovačič, Fran, 1910: Trg Središče, Krajepis in zgodovina. Maribor.
- Klasinc, Anton, 1973: Ormož skozi stoletja v luči arhivskih virov. Maribor, str. 50–100.
- Klasinc, Anton, 1973: Građivo za zgodovino Ormoža in njegovega okraja. *Ormož skozi stoletja I*, Ormož, str. 101–133.
- Klasinc, Peter, 1973: Ubožni špital v Ormožu. *Ormož skozi stoletja I*, Ormož, str. 152–157.
- Klasinc, Peter, 1983: Popis vinske desetine gosposčine Ormož iz leta 1482 in urbar za ormoški okoliš iz leta 1486. *Ormož skozi stoletja II*, Ormož, 1983, str. 111–130.
- Kukovec, Rado, 1990: Ormoški spomini. Ljubljana.
- Slekovec, Matej, 1894: Szekely oder Zekel von Kevent, Freiherren von Fridau. Marburg.
- Slekovec, Matej: Kapela Žalostne matere božje in njen rožni venec.
- Vogrin, P. Marjan, 1993: Samostan manjših bratov observantov v Ormožu. *Ormož skozi stoletja IV*, Ormož, str. 9–14.
- Zgodovina cerkve, Reformacija in protireformacija (1500–1715), Ljubljana, 1994.

Povzetek

Kljub podrobnim raziskavam ormoških gospodarjev se še najde kakšen drobec iz življenja in dela, ki je skoraj usodno zaznamoval tudi naš sedanjí čas. Kljub silovitemu pristopu in zagonu protestantizma na naših tleh ni našel plodnejših tal, saj so se nazadnje vsi protagonisti novega reda vrnili k prvotni veri. Svež veter, ki je zavel v tem prostoru in času, je ugodno vplival na nadaljnji potek družbenega dogajanja.

Skrajšan in celovit prikaz družbenih odnosov srednjega veka nas popelje do enega največjih nesmislov tega časa, ko so z veliko podporo Cerkve, "ubijali duha" tistega časa.

*Protestantizem, kot nuja zaradi razvratnosti cerkvenih oblastnikov in dostojanstvenikov, je razdelil Evropo, vnesel renesanso v versko in posvetno življenje, vendar se ni vselej držal Luthrovih načel. Po tridesetletni vojni in s podpisom Vestfalskega miru je pozitivno vzbudil rimskokatoliško vero do novih spoznanj. Katoliška vera je tako kot nekaj stoletij nazaj ponovno vključila inkvizicijo – inkvizicijsko sodišče, ki je neusmiljeno preganjalo heretike, posebno protestante. Vzbudbo do neusmiljenega preganjanja, izobčenja in brezbržnih umorov so jim ponujali reformatorji sami v Spiskih iz reformacije, napisanih v obliki izmišljenih meniških pisem, ki so blatili papeža (*Epistolae absorum virorum* - pisma mračnjakov). Menim, da kljub ekumenskemu gibanju in volji nekaterih rimskokatoliških dostojanstvenikov še ni videti zblíževanja med tema dvema Cerkvama. Sicer pa je protestantizem prinesel pozitivni duh v 16. stoletje, vendar je po mojem mnenju presegel žrtve, ki jih je terjal.*